

Мирослава ГНАТЮК, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0009-0000-3523-4956

e-mail: gnatjuk-m@ukr.net

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МЕМУАРНА ПОЕМА МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО "МАНДРІВКА В МОЛОДІСТЬ": РЕЦЕПТИВНО-ТЕКСТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано текстологічні та рецептивні аспекти мемуарно-автобіографічної поеми Максима Рильського "Мандрівка в молодість". Наголошено на специфіці мемуарної літератури, її жанрових модифікаціях. Досліджено умови написання твору, зародження і становлення задуму, роль-автора оповідача в тексті. Закцентовано ідейно-естетичні засади творчості Максима Рильського в проекції на спогадовий текст, висвітлено специфіку його художнього письма. Розкрито історичні обставини появи твору в контексті української літератури часів Другої світової війни, актуальність для наших днів. Зауважено на потребі подальшого дослідження історії тексту поеми "Мандрівка в молодість" задля встановлення остаточного, основного тексту для всіх наступних видань цього твору. Вказано на факти цензури та авторської самоцензури окремих частин поеми.

Крізь призму спогадового тексту зацентовано важливі соціально-політичні, психологічні, національні, філософсько-екзистенційні проблеми буття. Показано історію формування не лише творчої особистості митця, а й історію цілого покоління, де особисте і суспільне тісно взаємопереплетено. Невід'ємною складовою аналізу твору є рецепція твору читачами та критикою, співвіднесення власного досвіду з досвідом автора-оповідача, героями оповіді. Сповнена глибоких філософсько-екзистенційних змістів, внутрішніх емоцій і переживань, мемуарно-автобіографічна поема "Мандрівка в молодість" відіграє важливу роль у збереженні духовної, історичної, культурної пам'яті, викликає почуття емпатії, співпереживання. Посідаючи одне з провідних місць у сучасній гуманітаристиці, спогадова література дозволяє краще пізнати самих себе, час теперішній і минулий. Широка жанрова її палітра, яка постійно збагачується, накреслює шляхи

нових досліджень у сфері генології, теорії та історії літератури, літературної критики.

Ключові слова: *мемуари, поема, історія тексту, реценція, цензура.*

Вступ

Жанрова палітра мемуаристики досить різнопланова, що пояснюється своєрідною синкрезією двох основних її складників: художнього і документального. Суперечки щодо "чистоти" жанру точаться до сьогодні, оскільки одні схильні вбачати в ній утворення, постале на "уламках" інших жанрів, другі вважають мемуаристику "проміжним жанром". Як пояснює "Літературознавча енциклопедія", цей "жанр, близький до історичної прози, наукової біографії, документально-історичних нарисів, нотатки про події минулого, свідком чи учасником яких був автор. Має високий ступінь достовірності. Мемуарами називають також сповідальну прозу" (Ковалів (Авт.-уклад.), 2007, с. 26). Зважаючи на свою давню історію, яка відходить до твору засновника жанру – Ксенофонта "Анабазис Кіра" (401 р. до н. е.), мемуаристика виробила "розвинену жанрову ієрархію" (Галич та ін., 2006, с. 334), значно розширивши свої межі в процесі еволюційного розвитку. Українська мемуаристика, яка також налічує кілька століть, представлена такими жанрами, як: автобіографічні нотатки, листи, щоденники, записні книжки, літературні портрети, біографічна новела, роман-есеї, біографічна повість та ін. Оригінально доповнює цей ряд автобіографічно-мемуарна поема Максима Рильського "Мандрівка в молодість". Зберігаючи основні жанрові ознаки мемуаристики, а саме: "суб'єктивне осмислення певних історичних подій чи життєвого шляху конкретно-історичної постаті, здійснене письменником із залученням ним справжніх документів свого часу, глибоким співвіднесенням власного духовного досвіду з внутрішнім світом героїв, соціальною та психологічною природою їхніх учинків" (Галич та ін., 2006, с. 333), вона органічно поєднала в собі два плани: об'єктний (екстравертивний) та суб'єктний (інтровертивний), що дозволяє віднести її до категорії об'єктно-суб'єктних мемуарів. Документальність, історична достовірність

відкривають подвійний авторський погляд на описувані події – ретроспективний та інтроспективний, надаючи тексту особливої сповідальності, філософсько-психологічної глибини осягнення життя, яскравої ліричності. На тлі буремних подій минулих літ постає історія формування не лише творчої особистості митця, а й історія цілого покоління, де особисте і суспільне тісно переплетені в проекції на засадничі основи буття. Особистісне начало виступає конститутивним принципом організації мемуарного тексту, де авторська суб'єктивність, безпосередні авторські свідчення використовуються і як літературний прийом. Народжений з конкретних фактів, документальних свідчень та особистих вражень мемуарно-автобіографічний твір Максима Рильського характеризується широким політематичним тлом, що включає у себе важливі соціально-політичні, психологічні, національні, філософсько-екзистенційні проблеми буття. Асоціативність розповіді стає важливим чинником естетичної організації тексту, яка допускає і художній вимисел. До цього твору зверталися такі дослідники, як: Ю. Лавріненко, Є. Маланюк, Л. Новиченко, В. Панченко та інші, проте його текстологічні аспекти ще не розглядалися. У пропонованій статті застосовано такі *методи дослідження*, як: текстологічний, герменевтичний, рецептивний, біографічний, психоаналітичний, джерелознавчий.

Результати

Одну з найбільших своїх ліро-епічних поем "Мандрівка в молодість" Максим Рильський вибудовує в улюбленій ним строфічній формі октави, характеризуючи себе тут як "старий октаволюб" (М. Рильський, 1983, с. 70). Тим самим, ніби навіть самою формою він засвідчує своєрідне повернення до себе самого – одного з "грона п'ятірного нездоланих співців" поетів-неокласиків, як метафорично охарактеризував своїх товаришів по перу Михайло Драй-Хмара у знаменитому сонеті "Лебеді". Жанр автобіографічної, мемуарної поеми також не був випадковим, адже в страшні часи фашистської навали, щоденно стаючи перед лицем смертельної загрози М. Рильському важливо було встигнути сказати своє правдиве, щире слово про рідну землю, свій народ, родинні корені, себе самого, яким прийшов би в цю хвилину сповіді на Божому і людському суді. Власне, поема

була покликана не лише потребою ословити все недовомлене, а й поставала як потужний заряд віри у перемогу, ствердження незнищенності національних, духовних і культурних цінностей, які формувалися роками і віками не одним поколінням славних предків та їхніх нащадків. У часи страшних випробувань історична пам'ять стає запорукою стійкості та незламності як цілого народу, так і кожного зокрема. Тривалий час автобіографічний, мемуарний жанр перебував під негласною забороною царського і радянського режимів, адже свідчення з перших уст могли суперечити офіційній політиці й трактуватися як крамола. Прикметно, що в часи найбільшої небезпеки, коли ворожа навала змусила владоможців переключити свою увагу з мистецької сфери на воєнний плацдарм, для багатьох митців з'явився короткий мент свободи, коли знову могли без оглядок на цензурні вказівки висловити все, що наболіло, так ніби "востаннє оглядаючись кругом" (М. Рильський, 1983, с. 63). На жаль, це був справді лише мент, оскільки дуже скоро, оговтавшись після прикрих поразок й здобувши перші перемоги, "бійці ідеологічного фронту" знову повернулися до звичних каральних практик, свідченням чому стали цькування Олександра Довженка за його повість "Україна в огні", Юрія Яновського за роман "Жива вода", Івана Сенченка за роман "Його покоління" й, звичайно, чаша ця не оминула колишнього неокласика Максима Рильського. Хронологічні рамки поеми "Мандрівка в молодість" видають складну творчу історію цього тексту, як і долю самого автора. При цьому слід зауважити, що за поему "Мандрівка в молодість", поетичні книги "Світова зоря" та "Слово про рідну матір" М. Рильський став у часи війни лауреатом Сталінської премії. Державною премією третього ступеня в 1949 році був відзначений і Володимир Сосюра за поетичну збірку "Щоб сади шуміли", куди увійшов тоді ще не затравлений партійною критикою та анонімним опусом статті "Проти ідеологічних перекирочень у літературі", розміщеним на першій шпальті газети "Правда" (2 липня 1951 р.) многаstralдальний вірш поета "Любіть Україну", написаний в 1944 році. Але, з поверненням у 1947 році до України, відомого ще з 30-их років ката українського народу Лазаря Кагановича,

маховик репресій був запущений заново. Хронологічні рамки таких творів, як роману Юрія Яновського "Жива вода" ("Мир"), поеми Максима Рильського "Мандрівка в молодість", поеми Володимира Сосюри "Мазепа" є не лише своєрідною стенограмою тексту, а й стенограмою серця самих авторів у прямому значенні цього слова. Робота Юрія Яновського над "удосконаленням" тексту відповідно до цензурних вимог роману "Жива вода" ("Мир") доточно зводить його в могилу, після партійних розбірок на сумновідомому нічному (!) засіданні політбюро ЦК ВКП(б) під головуванням Й. Сталіна та прийнятої там постанови "Про антиленінські помилки й націоналістичні перекручення в кіноповіді Довженка «Україна в огні»" від 31 січня 1944 року в гнітючому, тяжкому стані перебуває Олександр Довженко. Рівно через рік після жахливої ночі він запише у своєму "Щоденнику": "Сьогодні роковини моєї смерті. Тридцять першого січня 1944 року мене було привезено в Кремль. Там мене було порубано на шмаття і окривавлені частини моєї душі було розкидано на ганьбу й поталу на всіх зборищах. Все, що було злого, недоброго, мстивого, все топтало й поганило мене.

Я тримався рік і впав. Моє серце не витримало тягара неправди й зла.

Я народився і жив для добра і любові. Мене вбила ненависть великих якраз у момент їхньої малості" (Довженко, 1994, с. 246). Був на тому горезвісному засіданні й Максим Рильський, "єдиний випадок у його житті, коли він був запрошений на засідання політбюро ЦК ВКП(б), де бачив і чув зблизка Сталіна і його найближче оточення" (Б. Рильський, 2004, с. 37). Його спогади про це ганебне судилище залишить на сторінках своєї книги "Мандрівка в молодість батька" син письменника – Богдан (Б. Рильський, 2004, с. 36–41).

Початок своєї роботи над поемою "Мандрівка в молодість" Максим Рильський датує 1941 роком (над осінь), закінчення – початком 1944 року. Окремим виданням твір опубліковано того ж 1944 року (ДВУ, Київ – Харків), а пролог і перші три розділи вперше з'явилися у збірці "Велика година" (1943). На шпальтах журналу "Українська література" цілісний текст поеми друкувався

окремими розділами упродовж 1942–1944 років. Згодом письменник знову повертається до свого тексту й протягом 1956–1960-их років вносить у нього додаткові правки, на що вказують автографи твору, збережені в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ф. № 137, од. зб. № 79, 41, 40, 71, 72, 73, 74, 76). Таким чином, перед нами постає не проста історія тексту мемуарно-автобіографічної поеми Максима Рильського, творчий задум якої визрівав у горнилі Другої світової війни. Як повідомить про нього сам автор, означуючи й адресатів:

*В скорботні дні почав я оповідь свою
Для себе, що й казати (мовляв, стареча риса –
Вдаваться в спомини), для друзів, що в бою
Для сина, для синів...*

(М. Рильський, 1983, с. 133).

Твір розпочинається прологом, написаним терцинами, що як і октави були чужерідною поетичною практикою для соцреалістичного письма, з переважаючими спрощеними формами. Звичайно, це не було загальним правилом, але доволі поширеним. Яскравий приклад – творчість Павла Тичини 30-их років, де між збіркою "Партія веде" і "Сонячними кларнетами" та "Замість сонетів і октав" пролягла прірва. Але, вже у своїй поемі "Похорон друга", написаній в 1942 році, поету, як і згаданим його побратимам по перу, також вдалося вхопити ковток свободи й подарувати читачам твір, що знову явив справжнього Тичину.

Під прологом до поеми "Мандрівка в молодість" стоїть точна дата та місце написання – 7.IV.42. Уфа. Перебуваючи в цей час далеко від України в евакуації, Максим Рильський з особливою тугою і ностальгією згадує рідний край, дорогі серцю місця, людей, з яким виростав, мужнів, пам'ять про яких із новою силою пробудила в душі щемливі спогади. Неначе кадри з фільму постають перед ним живі картини історії, звитяжці, що творили славу України, змагаючись за її свободи і права. Зранена, сплюндрована фашистськими окупантами земля глибоким стогоном озивалася в серці поета, знову повертала до найдорожчого – родової пам'яті, батьківських коренів, того

справжнього, неперебутнього, що творить націю, народ. Очевидно, саме це й вичитала вже з другого разу прикормлена радянською владою офіційна партійна критика, піддавши твір остракізму і знову нависвши на митця ярлик українського буржуазного націоналіста. Виступаючи у пролозі зі своїм прямим звертанням до рідного народу, він не приховує, що і на його долю випадали складні випробування та твердо запевняє водночас, що ніколи не зраджував його, завжди був вірний високому покликанню виразника народних прагнень і свобод:

*Народне щастя і народне горе
Я намагався в слово перелить,
Ішов з народом через доли й гори.
Землі своїї зелень та блакить
Любив я серцем, і на схилі віку
Хотів про те правдиво повістити...*

(М. Рильський, 1983, с. 64).

Власне означення творчого задуму, розуміння своєї місії як народного співця вивершується у пролозі переконливим ствердженням: "Та я служив, чому хотів служити. // Так я скажу. І суд мене простить" (М. Рильський, 1983, с. 64). Йдеться не лише про суд історії, перед яким колись постане він – "птах малого льоту", який "нерівно і хитаючись верстав свій шлях" (М. Рильський, 1983, с. 63), а й про суд Божий, адже за його щирим і відвертим зізнанням: "свою чашу мук за те належно п'ю" (М. Рильський, 1983, с. 63). Даючи звіт передусім собі перед цим вищим судом, поет з честю заявляє: "ніколи чорного безслів'я // Я не доходив – утопить свій дар // У чорній лжі; ніколи не впадав я // У себелюбства хоробливий чар..." (М. Рильський, 1983, с. 64). І тільки склавши цей високий звіт перед минулим, сучасним і майбутнім, М. Рильський розгортає свою історію трудів і днів на тлі історії рідного роду і народу, тих, кого немає вже серед живих, але які закарбувалися у пам'яті навіки. Вісім глав цієї своєрідної поетичної оповісті вміщують цілі покоління, людей знаних і маловідомих, тих, про яких вперше дізнаємося з її сторінок. Так, у першій главі серед галереї образів читач бачить рідного брата поета – Івана, що рано відійшов в позасвіти і брата середульшого – Богдана,

керівника шкільного хору в Романівці, про якого автор зауважить: "на все він пісню, як ехо, відкликався" (М. Рильський, 1983, с. 69). Письменник складає доземну шану і подяку своїм братам, запевнивши, що спогади про них розтануть хіба що тільки разом із ним. Намагаючись відтворити найтонші деталі, він з великою любов'ю і симпатією змальовує образ мовчуна Івана, який змінювався до невпізнання на лоні природи, особливо в компанії риболовів, виявляючи охоту і до пісень, і до анекдота. Ці живі, звичайні будні селянського життя, висновують в пам'яті М. Рильського дорогі спогади, що повертають у його тривожне "сьогодні" людей, які стали справжньою опорою на всіх відтинках нелегкого шляху. Поруч із братом бачить він батька – Тадея Рильського, вірного друга його ще з юних літ – "тихого Антоновича". Як нам відомо, громадський і культурно-освітній діяч, етнограф, фольклорист, економіст Тадей Рильський, історик, археолог, етнограф та археограф Володимир Антонович, мовознавці Павло Житецький і Кость Михальчук, драматург і театральний діяч Михайло Старицький, композитор Микола Лисенко разом з іншими представниками тодішньої демократичної інтелігенції створили в Києві у 60-их роках XIX ст. культурницький осередок "Стара громада", який "відіграв значну роль у відродженні української нації. Майбутній поет виростав в атмосфері, де шанувалися інтелект, культура, українська ідентичність, демократичні традиції" (Панченко, 2005, с. 8). У журнальній першопублікації та в збірці "Велика година" в октаві шостій (глава перша) подається спогад про те, як іще студентами історико-філологічного факультеті Київського університету Тадей Рильський і Володимир Антонович щоліта мандрували чи-то на конях, а чи пішки рідними краями, де не раз зустрічалися з такими людьми як старий Микита, який підпершись на осмалений ціпок, громадив бувальщини з небилицями, розповідаючи про криваві дні Коліївщини, свідком яких начебто сам був. У наступних книжних виданнях цей текст перенесено до октави восьмої, натомість перед ним з'являються дві нові – шоста і сьома октави, які не тільки зміщують композиційну структуру твору, а й вносять у нього суттєві смислові акценти. Йдеться про своєрідну авторську рефлексію над часом та його

героями, де митець доходить думки як складно судити минулий вік: "не завжди варто тут рубати з-за плеча" (М. Рильський, 1983, с. 66). Очевидно, внести таке застереження спонукав його попередній, досить контраверсійний для радянських часів спогад про В. Антоновича, оскільки, з одного боку – оминати об'єктивні речі він не міг, а з другого – добре розумів, що навіть згадка про поскрибованого сталінською владою діяча українського національного відродження може сприйматися офіційною партійною критикою як крамола. Шукаючи оптимальні варіанти, поет вдається до міркувань, які межують із самоцензурою. Не випадково далі звучать такі перестороги: "Хай кожен рік життя і кожен день прожитий // Нас обережності й розважності навча" (М. Рильський, 1983, с. 66). Прочитуються вони як явна відсилка до пекельних 30-их, коли самому йому довелося відсидіти з середини березня до початку вересня 1931 року в застінках Лук'янівської тюрми за надуманим звинуваченням, начебто був "одним із керівників «військового відділу» якоїсь таємної української націоналістичної організації" (Б. Рильський, 2004, с. 17). Арешт відбувся з особливим цинізмом – надвечір 19 березня, в день народження поета. Як пригадає Богдан Рильський, батько ніколи і ніде не писав про свій арешт, ані "в автобіографічних нарисах, ні в поетичних творах", але не один раз чув, як "у колі близьких друзів або рідних розповідав про це. Причому розповідав начебто весело, з гумором. Але уважне око не могло не побачити водночас біль і образу, які не зникали роками, навіть простодушне нерозуміння того, як взагалі таке могло трапитися – настільки безглуздим, нічим не обґрунтованим вже в «першому читанні» виглядали висунуті проти нього звинувачення" (Б. Рильський, 2004, с. 17). Не дивно, що і в поемі "Мандрівка в молодість" звучать як своєрідне самооправдання слова поета про те, що був він ще тоді дитиною і багато чого не розумів. Та, як видно з подальшого тексту, оповідач водночас залишає для себе й межі допустимого в разі цілком ймовірних нападок партійної критики, зауваживши: "зважте, що пишу я тільки мемуари" (М. Рильський, 1983, с. 66). Тож, цей жанр стає для нього також своєрідним алібі й, очевидно, обраний не випадково, адже за його законами тут можуть правомірно співіснувати вигадка

й факт, фантазія та реальність. Таким чином, навіть виходячи зі специфіки самого жанру, "критичні стріли" мали бути притриманими. Але, чи було це переконливим аргументом для тих же критиків-прокурорів (пригадується стаття Миколи Куліша з промовистою назвою "Критика, чи прокурорський допит?"). Відповідь буде однозначно заперечною. Щире авторське зізнання "Чимало осудів дісталося мені // За виведені тут «забутих предків тіні»" (М. Рильський, 1983, с. 66) говорить само за себе, тож і авторська саморедукція стає цілком зрозумілою. Як слушно зауважив Леонід Новиченко: "Деспотична, авторитарна влада невідступно накидала поетові свої канони й вимоги насамперед у тій тематичній галузі його творчості, що безпосередньо стикалася з актуальною суспільною проблематикою, з політичними інтересами. А бути поетом аполітичним в радянській літературі нікому не рекомендувалося!" (Новиченко, 1993, с. 7). Роздуми про історичну долю України на тлі її визвольних змагань, спогади про людей, які відстоювали національно-культурну ідентичність, державну незалежність не могли не дратувати верховних владоможців та їхніх приспівників. Ще одна авторська відсилка на користь жанрової специфіки поеми як мемуарно-автобіографічного твору та свого права на творче самовираження звучить в октаві сьомій (перша частина): "Що ж! Так я малював" (М. Рильський, 1983, с. 66). Наступні октави першої глави зберігають оригінальний авторський текст, де згадується керівник гайдамацького повстання в часи Коліївщини, козацький отаман Максим Залізняк як "живий серед живих", що разом із голотою таки "викришить панів" своєю каральною рукою. Студенти-мандрівці слухають розмови про "землю вольную" серед косарів, де рябий Мусій дає власне прозоре формулювання набіглій думці: "Що жито – мужики, а панство – то полова // Бери лопату лиш і добре перевій" (М. Рильський, 1983, с. 67). Серед народних переказів, легенд, бувальщин не оминає поет згадок про чар народних пісень, яких чимало похопив його батько у тих мандрах. Українська пісня, музика посідали вагоме місце і в житті самого письменника, який ще змалку вбирав їх з молоком матері, наслухав від батька, коли жив певний час після його смерті у родині Миколи Лисенка, котра прийняла його у Києві на час навчання в третьому класі

приватної гімназії Володимира Науменка. Той пієтет, з яким митець описує красу і велич, всемогутність української пісні, можна порівняти хіба що з українським славнем, що є генетичним кодом нації, тією живлющою силою, з якою зростали кращі її сини та доньки: "О пісне рідная, України окраса! // В блаженних муках ти вродила нам Тараса!" (М. Рильський, 1983, с. 68). З образом Тараса Шевченка пов'язані нові перетурбації тексту в главі першій, де наявні в журнальному варіанті (1942 р.) та першовиданні твору (1944 р.) чотирнадцята і п'ятнадцята октави, у повному зібранні творів письменника 1983 року випадають та подаються лише у примітках. Жартівливо порівнюючи в тринадцятій октаві мандрівців з гайдамаками, автор-оповідач при цьому наголошує, що все ж таки ножів у них не було за халявами. Але, асоціація з ножами не зникає, а породжує нову історію, пов'язану з перепохованням праху Кобзаря: "Коли Шевченкову привезено труну, // Щоб на горі її похоронить Чернечій" (М. Рильський, 1944, с. 11). Згадується тут і "наш Антонович", який "там промову голосну, // Хоч тихо, проказав" (М. Рильський, 1944, с. 11), а також приглушений шепіт людей про нібито повну труну "залізної тарані", від якої, піднятої на плечі, "аж затрусилися пани вельможні й пані" (М. Рильський, 1944, с. 11). В октаві п'ятнадцятій автор розвінчує цю вигадку як чергову інсинуацію влади та донощиків, яких у той час "було і не злічить" й переповідає іншу, схожу на вигадку, але цілком реальну насправді історію, яка трапилася в їхній родині. Так, за непокірну та надто допитливу натуру молодого Тадея Рильського, що могла б привести до небажаних наслідків, вирішує у досить радикальний спосіб запобігти цьому його батько – дід Максима Рильського. Як переказує поет:

*Щоб непокірного Тадеуша провчить,
До губернатора звертався шанобливо, –
Та суд поміг дурний, а може і рідня,
І яюсь то уник мій батько заслання*

(М. Рильський, 1944, с. 11).

Ця коротка, але аж ніяк не проста історія проливає додаткове світло на формування характеру та громадянської позиції Тадея Рильського, що увійшов в історію як невтомний борець за українські ідеали. Можливо, цим досить радикальним способом батько й хотів убезпечити сина від майбутніх проблем із владою, але кожен стає тим, ким хоче бути. Зважаючи на неоднозначність поданих у цих октавах історій, що дуже промовисто характеризують час (як авторський теперішній, так і минулий), не викликає сумніву – вилучення їх зумовлено з цензурних міркувань. Проте, навіть пишучи з оглядкою на цензурні застороги, Максим Рильський не уникає ризикованої можливості висловити свою справжню позицію і власну думку щодо цього, свідченням чому є двадцять друга октава (глава перша):

*Завзяті є такі, що з міною Мойсея
Скрижали нам несуть: не можна так, і край!
Це не по-нашому! Забороняю це я!
Та я, признатися, не вірю в їх Сінай.
Не люблять кайданів ні слово, ні ідея;
Крім того, – щоб судить, закони добре знай...*

(М. Рильський, 1983, с. 70).

У наступних октавах автор знову повертається своїми роздумами і споминами до звеличення української пісні, прославлення її носіїв, серед яких постає образ нашого "польового Гомера", "славетного Вереся" (М. Рильський, 1983, с. 70). Поет згадує про його виступ у лівій імперії – Петербурзі, де в потертій свитині, ведений студентом на сцену він, взявши бандуру до рук "почав не в гromі, – // Ні! Тихим шелестом козацьких корогов! –", зачаровуючи публіку так, що одна зі співачок, якою перед тим бандурист захоплювався, скрикнула: "Я все ладна віддати, // Щоб почуття таке, як цей старенький мати!" (М. Рильський, 1983, с. 70). У пам'яті Рильського оживає світлий образ Миколи Лисенка, який поклав на ноти у своїй обробці багато народних пісень, а також велична постать одного з корифеїв українського театру – Миколи Садовського. Як зізнається автор, багато переслухав він й "невчених співаків", пісні котрих брали за саме серце. Був серед них і "ветхий

Микита": "Охрипло, слабовито // Співав він, – а таких зворушливих балад // Я ні від кого вже не чув ніде й ніколи, // Опріч митця з митців, Садовського Миколи" (М. Рильський, 1983, с. 71). Зворушливий до глибини душі спів згаданого вже раніше брата Богдана Рильського, наводить автора на метафоричне порівняння: "Як пісня дивний був натурою Богдан: // То тихий, лагідний, то спалахне як порох; // То вигідає враз якийсь чудовий план –" (М. Рильський, 1983, с. 71). У змалюванні цього образу відчувається особливе авторське тепло, велика братня любов, прагнення найточніше передати риси характеру, настроїв, почуттів дорогої йому людини. Поет не приховує політичних уподобань Богдана, згадуючи про студентські часи, коли той вважався еседеком, але "до партії належати навряд чи міг" (М. Рильський, 1983, с. 72). При всій миролюбивій натурі міг він устрягнути й у сутичку червоних з білими, разом із другом-греком скликати "Варшав'янкою" до барикад, за що отримав кулаком від чорносотенця Пахомова. В подальших своїх роздумах про долю брата (октави тридцять перша й тридцять друга, глава перша), він зауважує на тому, що революційний шлях, очевидно, то не був його шлях, хоча завжди носив Богдан у грудях чесне серце:

*Не до душі йому
Було усе низьке, до вищого облесне,
І, бачивши навкруг казарму та тюрму,
Він задихавсь не раз, – і вірив у чудесне
Якесь визволення, хоча не знав і сам
Тропи належної у той примрійний храм*

(М. Рильський, 1944, с. 17).

Виходячи на ширші узагальнення, в октаві тридцять другій Максим Рильський розмірковує над малістю великих, про яких писав у згаданому вже "Щоденнику" й Олександр Довженко. Суголосність їхніх думок аж ніяк не випадкова, адже кожен переніс своє пекло, перебуваючи під пресом тоталітарної влади. "Небезпечні" роздуми поет вивершує саркастичним висновком: "частіше стріть // Ми можемо таких, що солов'я і жабу // В малих пропорціях являють кожную мить..." й самоіронічно додає:

*Що ж? Світова це річ, хоч може
їй загадкова,
Боюсь, що в мудрості я схожий
на Пруткова*

(М. Рильський, 1944, с. 18).

Наявні в тексті журнальної першопублікації та першовиданні твору ці дві октави, перенесені в багатотомному виданні у примітки, що також є свідченням цензурування, якому були піддані різні частини поеми. Осяги статті, на жаль, не дозволяють подати її повну текстологічну історію, така робота чекає попереду. Але, потреба очищення тексту від цензурних втручань, авторської самоцензури, встановлення основного тексту для всіх наступних видань цього твору постає з усією очевидністю.

Дискусія і висновки

Мемуарна література у сучасній гуманітаристиці займає особливе місце, оскільки відкриває великий пласт особистих досвідів тих авторів, які змогли поділитися з читачем усім набутиим і пережитим на тлі певної історичної доби. Завдяки цьому можна під новим кутом зору оглянути історичні, культурні, суспільно-політичні процеси та явища, заново відкрити для себе постаті людей знаних і маловідомих, отримати уявлення про характер доби, відчутти дух часу. Такі твори, як мемуарна поема Максима Рильського "Мандрівка в молодість" відіграють важливу роль у збереженні духовної, культурної, історичної пам'яті народу, викликають почуття емпатії й співпереживання. Сповнена глибоких філософсько-екзистенційних змістів, внутрішніх емоцій та переживань, вона акцентує увагу не лише на описі важливих подій і фактів, а й на психологічних, інтелектуальних станах людини, що дозволяє розглядати твір як своєрідний его-документ. Час роботи над ним припав у грізну годину Другої світової війни, коли автор своїм сповідальним словом разом з українським народом став на прю зі страшною фашистською ордою. Актуальність його сьогодні не менш значима, адже в час нової навали на наші землі тепер уже рашистської орди, маємо пам'ятати хто ми, якого роду і якого гарту, щоб гідно протистояти і перемогти у цьому тяжкому, вирішальному бою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Галич, О., Назарець, В., & Васильєв, Є. (2006). *Теорія літератури*. Либідь.
- Довженко, О. (1994). *Господи, пошли мені сили: Щоденник, кіноповідсті, оповідання, фольклорні записи, листи, документи* (В. О. Шевчук та ін., Ред.; Р. М. Корогодський, Упоряд., вст. ст. та приміт.). Фоліо.
- Ковалів, Ю. І. (Авт.-уклад.). (2007). *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. Т. 2. ВЦ "Академія".
- Новиченко, Л. (1993). *Поетичний світ Максима Рильського. Книга друга: 1941–1964*. Інтел.
- Панченко, В. (2005). Максим Рильський, ПОЕТА VAXIMUS. *Рильський М. Т. Вибрані твори : у 2 т. Т. 1: Вірші. Поєми* (с. 5–53). "Укр. енциклопедія" ім. М.П. Бажана.
- Рильський, Б. (2004). *Мандрівка в молодість батька* (Передмова Л. Новиченка. Післямова Н. Підпалої). ВАТ "Видавництво «Київська правда»".
- Рильський, М. (1983). *Зібрання творів у двадцяти томах*. Т. 3: Поезії 1941–1950. Наукова думка.
- Рильський, М. (1944). *Мандрівка в молодість*. ДБУ.

REFERENCES

- Dovzhenko, O. (1994). *Lord, send me strength: Diary, film stories, stories, folklore records, letters, documents* (V.O. Shevchuk et al., Eds.; R.M. Korogodsky, Comp., ed. and noted). Folio [in Ukrainian].
- Halych, O., Nazarets, V., & Vasyliiev, E. (2006). *Theory of Literature*. Lybid [in Ukrainian].
- Kovaliv, Yu. I. (Comp.). (2007). *Literary encyclopedia* : in 2 vols. Vol. 2. VC "Academy" [in Ukrainian].
- Novichenko, L. (1993). *The poetic world of Maksym Rylskyy. Book two: 1941–1964*. Intel [in Ukrainian].
- Panchenko, V. (2005). Maksym Rylskyy, POETA VAXIMUS. *Rylskyy M. T. Selected works : in 2 vols. Vol. 1: Poems. Poems* (p. 5–53). "Ukr. encyclopedia" named after M. P. Bazhan [in Ukrainian].
- Rylskyy, M. (1944). *Journey to Youth*. DLVU [in Ukrainian].
- Rylskyy, M. (1983). *Collected Works in Twenty Volumes*. Vol. 3: Poems 1941–1950. Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Rylskyy, B. (2004). *Journey to the youth of his father* (Foreword by L. Novichenko. Afterword by N. Pidpala). OJSC "Kyivska Pravda Publishing House" [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 10.06.25

Прорецензовано / Revised: 08.07.25

Схвалено до друку / Accepted: 02.09.25

Myroslava GNATJUK, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0009-0000-3523-4956

e-mail: gnatjuk-m@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MEMOIR POEM BY MAKSYM RYLSKYI "JOURNEY TO YOUTH": RECEPTION-TEXTOLOGICAL ASPECT

The article analyzes the textual and receptive aspects of Maksym Rylskiy's memoir-autobiographical poem "Journey to Youth". The specifics of memoir literature and its genre modifications are emphasized. The conditions for writing the work, the origin and formation of the idea, the role of the author-narrator in the text are investigated. The ideological and aesthetic principles of Maksym Rylskiy's work in the projection onto the memoir text are emphasized, and the specifics of his artistic writing are highlighted. The historical circumstances of the appearance of the work in the context of Ukrainian literature during the Second World War and its relevance for our days are revealed. The need for further research into the history of the text of the poem "Journey to Youth" is noted in order to establish the final, basic text for all subsequent editions of this work. The facts of censorship and authorial self-censorship of individual parts of the poem are indicated.

Through the prism of a memoir text, important socio-political, psychological, national, philosophical and existential problems of existence are emphasized. The history of the formation of not only the artist's creative personality, but also the history of an entire generation is shown, where the personal and the social are closely intertwined. An integral part of the analysis of the work is its reception by readers and critics, the correlation of one's own experience with the experience of the author-narrator, the heroes of the story. Full of deep philosophical and existential content, internal emotions and experiences, the memoir-autobiographical poem "Journey to Youth" plays an important role in preserving spiritual, historical, cultural memory, evokes feelings of empathy, sympathy. Occupying one of the leading places in modern humanitarianism, memoir literature allows us to better understand ourselves, the present and the past. Its wide genre palette, which is constantly being enriched, outlines the paths of new research in the field of geneology, theory and history of literature, and literary criticism.

Key words: *memoirs, poem, history of the text, reception, censorship.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.